

УДК 343.43

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.3.37>

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПЕРШОГО ПРОЄКТУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ПРОФЕСОРА В.М. СМІТІЄНКА¹

Сийплові Микола Васильович,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Ужгородського національного університету

У статті розкрито та проаналізовано деякі особливості підготовки у 1992–1993 рр. першого альтернативного офіційному проєкту Кримінального кодексу незалежної України за дорученням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби із злочинністю під керівництвом професора В.М. Смітєнка.

У статті акцентовано увагу на особливість гострих дискусій, які відбувалися під час обговорення вказаного законопроєкту в період 1993–1996 рр. міжнародними депутатами України та вченими. При цьому підкреслюється полярність поглядів та концепцій на проєкт між робочою групою з підготовки офіційного проєкту Кримінального кодексу України за дорученням Кабінету Міністрів України та робочою групою з підготовки альтернативного проєкту Кримінального кодексу України за дорученням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби із злочинністю під керівництвом професора В.М. Смітєнка.

У статті встановлено, що перший альтернативний офіційному проєкту Кримінального кодексу України, опублікований у 1993 р. і 15 травня 1998 р. (з відповідними змінами) та підготовлений авторським колективом під керівництвом В.М. Смітєнка, є не просто частиною історії національного законодавства, він суттєво вплинув на формування національної кримінально-правової думки.

У статті підкреслено, що досвід законопроєктної роботи тих часів є важливим для врахування в діяльності новоствореної робочої групи з питань розвитку кримінального права (відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 «Питання Комісії з питань правової реформи»).

У роботі зроблено висновок про те, що прогресивні ідеї та концепції альтернативного проєкту в разі їх прийняття могли би суттєво позитивно вплинути на формування та функціонування кримінально-правових інститутів держави.

Ключові слова: професор В.М. Смітєнка, закон про кримінальну відповідальність, перший проєкт Кримінального кодексу України, Кримінальний кодекс України.

Syyploki Mykola. Preparation features of the Criminal Code of Ukraine First Draft Led by Professor V.M. Smitienko

The article reveals and analyzes some preparation features of the first alternative to the official draft of the Criminal Code of independent Ukraine in 1992–1993 on behalf of the Verkhovna Rada of Ukraine Commission on Law and Order and Crime Combating under the leadership of Professor V.M. Smitienko.

The article focuses on the peculiarity of the heated discussions that took place during the discussion of this bill in the period 1993–1996, between international deputies of Ukraine and scientists. It emphasizes the polarity of views and concepts on the project between the working group on the Criminal Code of Ukraine official draft on behalf of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the working group on the preparation of the Criminal Code of Ukraine alternative draft on behalf of the Verkhovna Rada Commission on Law and Order and Crime Combating led by V.M. Smitienko.

The article establishes that the first alternative project to the Criminal Code of Ukraine official draft, published in 1993 and May 15, 1998 (with appropriate changes), and prepared by the author's team led by V.M. Smitienko is not just part of the national legislation history, it has significantly influenced the formation of national criminal law.

¹ Проєкт Кримінального кодексу України (альтернативний), робота над яким здійснювалась в період з 28 квітня 1992 року по 16 вересня 1993 року під керівництвом професора Смітєнка В.М., потім був доопрацьований станом на 15 травня 1998 року та зареєстрований у Верховній Раді України під № 1029-1.

The article emphasizes that the experience of draft law at that time is important to take into account in the activities of the newly established working group on criminal law (according to the Decree of the President of Ukraine № 584/2019 of 07.08.2019 "Issues of the Commission on Legal Reform").

The paper concludes that the progressive ideas and concepts of the alternative project, in the event of its adoption, could significantly positively affect the formation and functioning of criminal law state institutions.

Key words: Professor V.M. Smitienko; law on criminal liability; first draft of Criminal Code of Ukraine; Criminal Code of Ukraine.

У зв'язку з розпадом в 90-х рр. ХХ ст. колишнього СРСР та припиненням функціонування його правової системи склалася об'єктивна обставина – необхідність у створенні нової незалежної держави Україна. Після проголошення Україною незалежності постало питання підготовки і прийняття власного, яке б відповідало тогочасним реаліям, нового кодифікованого кримінального законодавства. Криміногенна ситуація, що склалася тоді в країні, була загрозою національній безпеці.

Професор В.М. Смітєнко стверджував, що «у сучасних умовах, з урахуванням конкретних історичних, економічних обставин та особливостей криміногенної ситуації, а також ідеологічної упередженості чинного кримінального законодавства, що не забезпечує адекватного врегулювання відносин у кримінально-правовій сфері, прийняття нового Кримінального кодексу є для України нагальною потребою. В ньому заінтересовані всі: і населення (не лише ті, хто потребує захисту від злочинних посягань, а навіть і самі правопорушники), і держава, реальну силу й авторитет якої зміцнюватиме новий кримінальний закон» [1, с. 6].

Зміст, суспільно корисна цінність і значущість будь-якої творчої роботи визначається тим вихідним задумом, тією ідеєю і навіть цілим їх комплексом, які становлять своєрідний фундамент майбутнього нормативного акту. Станом на 1993 рік таким актом став перший проект Кримінального кодексу України, підготовлений під керівництвом В.М. Смітєнка.

Як відзначає професор В.В. Кузнецов, вказаний документ суттєво вплинув на формування сучасної кримінально-правової думки. Провідні ідеї проекту КК України реалізуються й сьогодні в останніх змінах до кримінального законодавства, що свідчить не тільки про важливість, оригінальність та своєчасність багатьох його положень,

а й про те, що він значно випередив свій час і потребує належної як правової, так і соціальної оцінки [2, с. 197–201; 3, с. 49].

Однак очевидним стає і те, що перший проект Закону України про кримінальну відповідальність, принаймні окремі його положення, належної як правової, так і соціальної оцінки в науковому середовищі не отримав.

Як слушно зауважив професор А.В. Андрушко, «науковці оминули належною увагою проект КК України, підготовлений колективом авторів під керівництвом В.М. Смітєнко, попри те, що відповідальність за такі злочини у ньому була регламентована інакше, ніж у КК 1961 р. та чинному КК» [4, с. 176–182].

Отже, досвід законопроектної роботи тих часів є важливим для врахування в діяльності новоствореної робочої групи з питань розвитку кримінального права (відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі згаданої комісії створена робоча група з питань розвитку кримінального права. Ця робоча група вже презентувала структуру та окремі положення проекту КК України).

Окремі аспекти підготовки, прийняття та порівняльного аналізу проектів КК України розглядали такі вчені, як П.П. Андрушко, А.В. Андрушко, В.І. Борисов, В.В. Бабаніна, В.К. Грищук, О.О. Дудоров, М.Й. Коржанський, В.В. Кузнецов, К.Б. Марисюк, В.А. Мисливий, А.А. Музика, В.О. Навроцький, А.В. Савченко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, П.Л. Фріс та інші. Однак спеціального дослідження особливостей підготовки першого проекту Кримінального кодексу незалежної України нині немає. За таких обставин метою нашого дослідження є дослідження особливості підготовки першого проекту Кримінального кодексу України під керівництвом професора В.М. Смітєнка.

На початку 90-х років офіційний старт підготовці нового Кримінального кодексу дала Верховна Рада України в постанові «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні» від 28 квітня 1992 року № 2296-XII, де було доручено Кабінету Міністрів України, Комісії Верховної Ради України у питаннях законодавства і законності, Верховному Суду України протягом 1992 року підготувати і подати на розгляд Верховної Ради України відповідні проекти законів.

20 жовтня 1992 року розпорядженням Першого Віце-прем'єр-міністра України було затверджено склад робочої комісії в кількості 27 чоловік із підготовки проекту Кримінального кодексу. В комісію ввійшли провідні спеціалісти (як учені, так і практичні працівники) у сфері кримінального права. Серед них – 15 професорів і докторів наук, представники Секретаріату Верховної Ради України, Генеральної прокуратури України, Верховного Суду України, Міністерства юстиції України, МВС України, Служби безпеки України, представники Адміністрації Президента і Кабінету Міністрів України [5, с. 15–20].

Склад робочої групи постійної Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби із злочинністю з підготовки альтернативного проекту Кримінального кодексу України, очолюваної професором В.М. Смітєнком, включав 7 осіб. З цього приводу сам керівник групи зауважив: «Щойно розпочавши вироблення концепції майбутнього кодексу і робочого завдання, комісія та ініціативна група опинились у своєрідному вакуумі, який утворився внаслідок залучення більшості фахівців у цій галузі до робочої групи Кабінету Міністрів України з розроблення однойменного проекту. Так утворився авторський колектив, до якого поряд з українськими увійшли вчені зарубіжжя – доктор юридичних наук, професор О. Дубовик і доцент В. Боровиков, які принесли безсумнівну користь під час розроблення деяких важливих глав проекту» [6, с. 5].

Однак ці обставини аж ніяк не вплинули на якість та швидкість підготовки проекту Кримінального кодексу України за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби із злочинністю.

У засобах масової інформації того часу так було прокоментовано цю подію: «Трохи раніше кабмінівських проектів, з ініціативи тодішнього голови Комісії з питань законності та правопорядку Ярослава Кондратьєва, почалося розроблення аналогічних проектів під егідою Верховної Ради. Вони і надійшли до парламенту півроку тому. Досі ці паралельні проекти існують автономно, маючи приблизно однакові права на увагу до себе з боку парламентарів. Є навіть постанова Верховної Ради щодо об'єднання обох варіантів. Однак шансів на це мало» [7, с. 3]².

Так, 16 вересня 1993 року Президія Верховної Ради України розглянула проект Кримінального кодексу України, підготовлений за завданням та за участю Комісії з питань правопорядку та боротьби із злочинністю. Президія взяла проект до відома та відзначила позитивну роботу, проведеною Комісією разом з авторським колективом під керівництвом професора В.М. Смітєнка. Водночас було вказано продовжити роботу щодо доопрацювання проекту Кримінального кодексу України та доручено комісіям Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби зі злочинністю і у питаннях законодавства і законності проаналізувати і заслухати на спільному засіданні питання про стан роботи над проектом Кримінального кодексу України, і можливість узгодження його із розроблюваним за дорученням Кабінету Міністрів України, про що була прийнята постанова від 16 вересня 1993 року № 3439-XII.

Для демонстрації гострих дискусій, які відбувалися під час обговорення законопроекту, наведемо фрагменти виступів народних депутатів України та вчених.

Позитивно оцінюючи роботу над проектом КК України, заступник Голови Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби із злочинністю О. Мороз звертав увагу на те, що розглянутий Президією Верховної Ради України проект Кри-

² У подальшому ці автономні проекти були зареєстровані Верховною Радою України в такій послідовності: проект КК України, розроблений за дорученням Кабінету Міністрів України (офіційний) від 12 травня 1998 року № 1029 (проект № 1029), та проект КК України розроблений за дорученням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби із злочинністю (альтернативний) від 15 травня 1998 року № 1029-1 (проект № 1029-1).

мінального кодексу розроблено і схвалено Комісією та більшістю інших постійних комісій Верховної Ради, він ґрунтується на великому за обсягом інформаційному та науково-дослідницькому матеріалі. Авторський колектив проаналізував статистичні дані про стан, структуру й динаміку злочинності в Україні починаючи з 1961 року, досвід вітчизняного (у тому числі дореволюційного) та іноземного законодавств, врахував думки практичних працівників [8, с. 4].

Керівник авторського колективу з розроблення проекту КК України за дорученням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби із злочинністю професор В.М. Смітєнко висловлював побажання, «щоб розробники двох паралельних проєктів порозумілися та об'єднали свої напрацювання» [7, с. 3].

Така позиція не знайшла підтримки серед опонентів. Так, представник робочої групи з підготовки проєкту КК України за дорученням Кабінету Міністрів України, один із його провідних розробників, професор О.Я. Светлов був «переконаний, що у поєднанні зусиль не вдасться досягти злагоди. Аргументи: проєкт опонентів з Верховної Ради надто слабкий. Його робоча група складалася лише з шести спеціалістів, серед яких тільки двоє – фахівці з кримінального права (у групі Кабміну – 27 провідних українських науковців)» [7, с. 3]. На думку О.Я. Светлова, «проєкти містять очевидні недоречності. Так, пропонується виокремити чотири види протиправних дій, зокрема, запровадити запозичене з Кодексу Ярослава Мудрого поняття «кривди», поняття злочину проти окремих гілок влади; покарання за порушення таємниці сповіді у православних (але у такому разі – чому не в мусульман?) тощо. Абсолютно безглуздою професор О.Я. Светлов вважає пропозицію запровадити поняття кримінальної відповідальності юридичної особи, яке існує лише у англосаксонській системі права, та й то в обмеженому обсязі, й абсолютно неприйнятне для української правової системи, що зорієнтована на європейську традицію» [7, с. 3].

Таку позицію опонента професор В.М. Смітєнко заперечував і вважав, що річ тут не в професіональному складі тієї

чи іншої групи, а в війні двох юридичних шкіл: харківської, з представників якої переважно складається робоча група Кабміну, та львівської, що представлена у групі Верховної Ради [7, с. 3].

Член парламентської Комісії з питань законності та правопорядку О. Матковський стверджував, що соціалістичне кримінальне законодавство «залякувало» людей, а проєкт, що пропонується, зробіть злочини «невигідними». За його словами, парламентському проєктові «не дають ходу» комуністичні сили, оскільки він надзвичайно прогресивний, тоді як проєкт Кабміну фактично дублює в ідеологічному плані кодекс часів розвинутого соціалізму [7, с. 3].

За словами професора О.Я. Светлова, сподіватися на те, що хоча б чиєсь проєкти Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів ухваляться до прийняття Конституції, було б наївно [7, с. 3].

Полярність поглядів та концепцій двох робочих груп із розроблення проєктів Кримінального кодексу України була очевидною. Тому, звичайно, думка представника однієї групи спростовувалась аргументами його опонента.

Професор В.М. Смітєнко стверджував, що нав'язувану нині громадській думці ідею, за якою новий Кримінальний кодекс України можна прийняти лише після Конституції і Цивільного кодексу, навряд чи можна визнати за спроможну. Ця ідея з'явилася тоді, коли створена Кабінетом міністрів України у 1992 році робоча група з підготовки нового Кримінального кодексу України після багаторазового перенесення терміну завершення цієї роботи виявилася, зрештою, нездатною подати сучасний, якісний законопроєкт; після того, як її намагання нав'язати безглузде, з погляду елементарної юридичної логіки, розрізнене прийняття окремих глав Кодексу було у серпні минулого року відхилене адміністрацією Президента України; після того, як з'ясувалося, що складений нею проєкт порівняно з іншим проєктом Кримінального кодексу, внесеним на розгляд Верховної Ради України, виявився, на жаль, неконкурентноздатним [1, с. 6].

На нашу думку, в демократичній, незалежній державі Україна питання судово-

правової реформи є питанням національної безпеки, яке повинно бути у сфері діяльності Президента України як гаранта Конституції України. У цьому процесі має бути задіяно все суспільство, при цьому науковці в першу чергу. Під час розроблення того чи іншого законопроектів повинен домінувати загальнодержавний інтерес, тому необхідно брати до уваги та обговорювати на загальнодержавному рівні всі передові, прогресивні ідеї та концепції із залученням передового досвіду інших держав.

Підсумовуючи свою полеміку із опонентами, професор В.М. Смітєнко наголосив: «Хочеться на завершення висловити надію, а точніше – впевненість у тому, що всі, хто дбає про добробут України, зуміють розібратися і побачити, де тут вузькокорпоративний, а де загальнодержавний інтерес, зможуть вплинути на те, щоб Україна не повторила сумного досвіду Росії, яка, маючи пріоритет у розробленні нового Кримінального законодавства, через невиправдане очікування прийняття інших законів змушена була поступитися ним. Тепер у справі розроблення кримінального законодавства вперед вийшла Україна, і становище лідера на цьому шляху їй не слід було би втрачати» [1, с. 6].

Професор П.Л. Фріс стверджує, що «фактично перший проект Кримінального кодексу незалежної України народився у Київській Вищій школі МВС України, і його автором був відомий український вчений-криміналіст професор В.М. Смітєнко. Проект містив всі прогресивні погляди на кримінальне право – його структуру, зміст основних інститутів та норм, які існували у кримінально-правовій науці станом на початок 90-х років. Однак він залишався авторським проектом, хоча був опублікований для широкого обговорення і поданий у ВР України

як альтернативний. У кінцевому підсумку був прийнятий проект, розроблений офіційною комісією» [9, с. 124].

А.В. Андрушко дотримується такої самої думки і вважає, що першим проектом закону про кримінальну відповідальність після проголошення незалежності нашої держави став проект КК, підготовлений робочою групою вчених Національної академії внутрішніх справ та Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка (до складу цієї групи входили В.П. Бахін, П.К. Кривошеїн, В.А. Мисливий) під керівництвом доктора юридичних наук, професора В.М. Смітєнка [10, с. 31].

Ми приєднуємося до історично справедливої позиції вчених, які вважають, що проект Кримінального кодексу України, опублікований у 1993 р. і 15 травня 1998 р. (з відповідними змінами), підготовлений авторським колективом під керівництвом В.М. Смітєнка, є не просто частиною історії національного законодавства, він суттєво вплинув на формування національної кримінально-правової думки.

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що перший альтернативний офіційному проекту Кримінального кодексу незалежної України, підготовлений у 1993 р. і доопрацьований в 1998 р., був розроблений в особливо складних політико-правових умовах для його автора – професора В.М. Смітєнка. Його прогресивні ідеї та концепції в разі їх прийняття могли би суттєво позитивно вплинути на формування та функціонування кримінально-правових інститутів держави. Слід констатувати, що сучасні зміни до КК України вже частково враховують принципові позиції вказаного законопроекту. Сподіваємося, робоча група з питань розвитку кримінального права врахує концептуальні положення проекту Кримінального кодексу України, підготовленого авторським колективом під керівництвом В.М. Смітєнка.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агафонов Г., Смітєнко В. Чи настав уже час мати власний Кримінальний кодекс? *Голос України*. 1994. 29 червня № 121 (0871). С. 6.
2. Кузнецов В.В. Віктор Миколайович Смітєнко – вчений, що випередив час. *Право України*. 2017. № 2. С. 196–202.
3. Кузнецов В.В., Кузнецов Л.О. Окремі напрямки удосконалення історико-правових досліджень кримінального законодавства України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1 (6). С. 41–50.

4. Андрушко А.В. Злочини проти волі, честі та гідності особи в проекті Кримінального кодексу України, підготовленому під керівництвом професора В.М. Смітєнка. *Право та державне управління*. 2018. №(30). Том 1. С. 176–182.

5. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2011. С. 15–20.

6. Недригайло В., Смітєнко В., Агафонов Г. Відгороджуватися від своїх – не найкращий вихід. (Деякі аспекти міжнародного співробітництва у реформуванні кримінального законодавства України). *Голос України*. 1996. 30 січня № 18 (1268). С. 5.

7. Ємцов О. Перспектива появи нових Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів: 1+1=0? *Юридичний вісник України*. 1996. 19–26 червня (5). С. 3.

8. Мороз О. Порушувати закон буде не тільки страшно, а й не вигідно. *Голос України*. 1993. 19 жовтня № 198 (0698). С. 4.

9. Фріс П.Л. Нариси історії кримінально-правової політики України: монографія. Київ, 2005. 124 с.

10. Андрушко А.В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи: монографія. Київ-Ваїте, 2020. 560 с.